

Vlatka Dugački

(Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb)

“NITKO NAM NE MOŽE POMOĆI, AKO SI NE
POMOGNEMO SAMI!”

ZDRAVSTVENE (NE)PRILIKE ČEŠKE I
SLOVAČKE MANJINE U MEĐURATNOJ
JUGOSLAVIJI
(1918.–1941.)

UDK 614.2(497.1=162.3)“1918/1941”

614.2(497.1=162.4)“1918/1941”

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 20. 11. 2011.

Rad se bavi zdravstvenim, higijenskim i socijalnim prilikama među pripadnicima češke i slovačke manjine u međuratnom razdoblju. Poseban je naglasak stavljen na zdravstvene probleme koji su prevladavali te način kako su pripadnici manjina djelovali po pitanju prevencije i zdravstvene zaštite.

Ključne riječi: češka i slovačka manjina, zdravstvo, Kraljevina SHS, Kraljevina Jugoslavija.

Uvod

U nevelikom, ali raznolikom korpusu radova na temu povijesti medicine suvremenog doba, zdravstvene prilike međuratnog razdoblja donedavna nisu imale svoje predstavnike. Radovi posvećeni toj temi više su bili medicinski, negoli povijesno medicinski baveći se dominantnim bolestima tog razdoblja, dok su radovi iz povijesti medicine većinom bili posvećeni Andriji Štamparu i njegovu djelovanju i nasljeđu. Taj nedostatak dijelom je otklonio Željko Dugac, koji je u više radova prikazao proces zdravstvenog prosvjećivanja u Hrvatskoj u međuratnom razdoblju s osvrtom na društvenu, gospodarsku i političku problematiku koja ih je pratila.¹ Premda su interes istraživača pobu-

¹ Željko Dugac, *Kako biti čist i zdrav. Zdravstveno prosvjećivanje u međuratnoj Hrvatskoj* (Zagreb, 2010); Isti: Like Yeast in Fermentation. Public Health in Interwar Yugoslavia. U:

divali i istaknuti češki i slovački zdravstveni djelatnici te njihove zasluge za razvoj medicinske skrbi,² istraživanje zdravstvenih i socijalnih prilika među njihovim pripadnicima ostalo je na margini interesa.

Potaknuta nedostatkom istraživanja zdravstvenih (ne)prilika i položaja češke i slovačke manjine na prostoru današnje Hrvatske i Vojvodine u međuratnoj Jugoslaviji, u ovom radu zanimala sam se za zdravstvene, higijenske i socijalne prilike među njihovim pripadnicima. Iz tog razloga cilj mi je ukazati na probleme koji su prevladavali, ali i na djelovanje pri suzbijanju istih na terenu, kao i kako su predstavnici manjine djelovali po pitanju prevencije i zdravstvene zaštite. Posebnu ću pozornost posvetiti načinu zdravstvenog prosvjeđivanja među manjinskim stanovništvom te kako je bilo provođeno među ruralnim, velikim dijelom nepisanim stanovništvom.

Hygiene, Health and Eugenics in Southeastern Europe to 1945., ur. Chrisitan Promitzer, Trubeta Sevasti, Turda Marius Sevasti, (Budapest-New York, 2010), 193-232; Isti: *Temelji zdravstvenog prosvjeđivanja u Hrvatskoj* (doktorska disertacija) (Zagreb, 2003); Isti, »Zdravstveno prosvjeđivanje protiv tuberkuloze u međuratnoj Hrvatskoj«, *Medicus*, XIV/1 (2005), 155-171; Isti, »Zdravstveno-prosvjetne publikacije (1872.-1938.). Analiza sadržaja aplikacijom SPAD-T«, *Društvena istraživanja*, XIV/4-5 (78-79) (2005), 867-883; Isti, *Protiv bolesti i neznanja. Rockefellerova fondacija u međuratnoj Jugoslaviji* (Zagreb, 2005); Isti, »Zdravstveno prosvjeđivanje filmom ranih 1920-ih u Hrvatskoj«, *Časopis za suvremenu povijest*, XLI/3 (2009), 751-761; Isti i Ante Škrobonja, »Zdravstveno prosvjeđivanje kroz medicinsku reklamu u prvim brojevima Novog lista«, *Acta Facultatis medicae Fluminensis*, XXV/1-2 (2000 [2001]), 11-17; Isti i Marko Pećina, »Dnevnik Andrije Štampara. 120. obljetnica rođenja i 50. obljetnica smrti.« *Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin*, 19 (2008), 151-155; *Andrija Štampar. Dnevnik s putovanja 1931.-1938.*, prir. i ur. Ž. Dugac i M. Pećina (Zagreb 2008); Usp. Vladimir Dugački, »Citanke o zdravlju«, *Liječnički vjesnik*, CXXIV 12 (2002), 17-20; Isti, »Ginekologija, porodništvo i primaljstvo u Hrvatskoj između dvaju svjetskih ratova«, *Acta medico-historica Adriatica*, VII/1 (2003), 75-84; *U borbi za narodno zdravlje. Izabrani članci Andrije Štampara*, prir. Mirko Dražen Grmek (Zagreb, 1966); Stella Fatović-Ferenčić, »Javnozdravstvena nastojanja grada Zagreba u funkciji realizacije ideje o zdravom gradu u 19. stoljeću i polovinom 20. stoljeća«, *Medicus*, III/ 2-3 (1994) 185-192; Suzana Leček, »Majke za zdravlje djece. Zdravstveno prosvjetna kampanja Seljačke sloge (1939.-1941.)«, *Časopis za suvremenu povijest*, XXXVIII/3 (2006) 983-1005; Enciklopedija Jugoslavije, 8 sv. (Zagreb 1980-1990), 6: 584-587, s. v. »Jugoslavija, zdravstvo, razdoblje 1918.-1941.« (Vladimir Dugački).

² Usp. Jan Auerhan, *Čechoslovaci v Jugoslavii, v Rumunsku, v Mad'arsku a v Bulharsku* (Praha, 1921); Isti, *Československá větev v Jugoslavii* (Praha, 1930); Josef Folprecht, *Čechoslováci v Jugoslavii* (Praha, 1936); Ivan Esih, *Što su Česi i Slovaci dali Hrvatima? Uloga Čeha i Slovačka u izgradnji hrvatske kulture* (Zagreb, 1939); Lavoslav Glesinger, *Českoslovačko-južnoslavenske medicinske veze u prošlosti* (Beograd, 1965); *Hrvatski biografski leksikon*, 7 sv. (Zagreb, 1983-2009); *Hrvatska enciklopedija*, 11 sv. (Zagreb, 1994-2009); Josef Matušek, *Česi u Hrvatskoj* (Darugar, 1996); *Hrvatska - Slovačka. Povijesne i kulturne veze (slična sudbina i zajedničke osobine) / Chorvatsko - Slovensko Historicke a kulturne vztahy (podobny osud a spoločne osobnosti)* (Zagreb, 1998); *Mali hrvatsko češki biografski leksikon* (Prag, 2002); Kvetoslava Kučerová, *Slovaci u Hrvatskoj (od početaka naseljavanja)* (Martin, 2005) i dr.

Dok se veći dio češke i slovačke manjine prvenstveno borio za osiguranje vlastite egzistencije, dio im je pokušavao pomoći da to bude što »čišće« i »zdravije.« Upravo stoga sam rad nasloвила *Nitko nam ne može pomoći, ako si ne pomognemo sami!*, prema geslu često rabljenom u češkim manjinskim novinama *Jugoslávští Čechoslováci* (1922.-1941.), a poglavlja sam nasloвила prema krilaticama koje su se provlačile kroz ostale češke i slovačke manjinske novine. Uz to sam pokušala prikazati i utjecaj matične domovine Čehoslovačke na razvoj zdravstvene kulture među jugoslavenskim Česima i Slovacima, koji jugoslavenske vlasti u međuratnom razdoblju nisu ograničavale zbog bilateralnih sporazuma s Čehoslovačkom Republikom.³

Pri tome sam se prvenstveno služila dokumentima pohranjenim u Državnom arhivu u Bjelovaru, Državnom arhivu u Osijeku i Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu, kao i češkim i slovačkim manjinskim tiskovinama koje su izlazile u istraživanom razdoblju, želeći na taj način dobiti »zaokruženu« sliku prostora, manjinskih potreba i položaja po pitanju zdravstva. Među objavljenom građom posebice valja istaknuti godišnje izvještaje slovačke Državne realne gimnazije u Bačkom Petrovcu, čiji podaci po pitanju ove problematike dosad nisu bili korišteni.

Radi lakšeg praćenja sadržaja, u prikazu zdravstvene problematike pripadnika češke i slovačke manjine rabila sam određene sintagme, koje nisu izvorne. To se ponajprije odnosi na nazive manjinskih društava, za koje sam koristila njihove izvorne nazive, ali s hrvatskim pridjevkom kako je danas uvriježeno (Češka beseda Zagreb, Čehoslovačka obec Osijek). Nazive čeških i slovačkih novina donosila sam u izvorniku bez prevođenja, dok sam nazive čeških i slovačkih rubrika u novinama donosila također u izvorniku, ali s prijevodom prilikom prvog spominjanja radi boljeg razumijevanja tematike kojom se bavim. Valja također napomenuti da sam navođene bolesti donosila u obliku koji se spominje u izvorniku, ali sam, također radi lakšeg razumijevanja, prilikom prvoga spominjanja u zagradi donosila danas uvriježeni naziv

³ Češka i slovačka manjina dodatno su zanimljive jer su one kao »slavenske« manjine, čija je matična država Čehoslovačka Republika činila Malu Antantu s Kraljevinom SHS i Rumunjskom, bile u nešto povoljnijem položaju u odnosu na druge manjinske zajednice, posebice mađarsku i njemačku. Naime, položaj nacionalnih manjina u Kraljevini SHS u načelu nije bio zakonski reguliran te je većinom ovisio o broju i gustoći naseljenosti pripadnika pojedine manjine, materijalnoj pomoći matične države, kao i potpisanim bilateralnim ugovorima Kraljevine SHS s istima. Nije nevažna ni činjenica da su pripadnici slovačke manjine imali riješeno pitanje jugoslavenskoga državljanstva, što je znatno utjecalo na poboljšanje zdravstvene kulture među njihovim pripadnicima. Naime, dok su se Česi tijekom 1920-ih borili za priznanje svoga manjinskog položaja i reguliranja državljanstva, dotle Slovaci kao jugoslavenski državljani nisu imali nikakvih pravnih ograničenja da se bave egzistencijalnim pitanjima svojih pripadnika, što je uključivalo i osiguravanje bolje zdravstvenu njege od strane središnjih vlasti na prostorima na kojima su obitavali. Usp. Zoran Janjetović, *Deca careva, pastorčad kraljeva, Nacionalne manjine u Jugoslaviji 1918-1941* (Beograd, 2005).

(poput mrase – ospice). Prilikom opisa prostora djelovanja pripadnika češke i slovačke manjine u Kraljevini SHS i Kraljevini Jugoslaviji koristila sam termin »hrvatski i vojvodanski prostor«, pod njima podrazumijevajući današnji teritorij Republike Hrvatske i Autonomne pokrajine Vojvodine, odnosno područje povijesnih pokrajina Srijema, Banata i Bačke. Ondje su pripadnici češke i slovačke manjine djelovali još od kraja XVIII. stoljeća, kada počinje njihovo intenzivnije naseljavanje, koje je bilo posebno izraženo krajem XIX. i početkom XX. stoljeća, nešto slabije za Prvoga svjetskog rata, no ponovno se pojačalo u međuratnom razdoblju. Stoga sam kao reprezentativna uzela područja Savske i Dunavske banovine, koja su pripadnici tih manjina u najvećem broju naseljavali. Tako je, primjerice, prema popisu stanovništva iz 1921. godine u Banatu, Bačkoj i Baranji bilo 45 825 Slovaka i 2818 Čeha, a u Hrvatskoj, Slavoniji i Međimurju 32 424 Čeha i 21 920 Slovaka, dok je istodobno u Bosni i Hercegovini bilo 5886 Čeha i 491 Slovak. Prema posljednjem popisu stanovništva u međuratnom razdoblju, onom iz 1931. godine, u Savskoj je banovini bilo 35 372 »Čehoslovaka«, a u Dunavskoj 63 068, dok je na primjer u Vardarskoj banovini bilo samo 387 »Čehoslovaka«.⁴

Čuvaj se svijeta kojem je svrha samo titula i novac

Već u XIX. stoljeću došao je veći broj liječnika iz Češke i Slovačke na područje Banske Hrvatske i Vojne krajine, za razliku od Dalmacije i Istre, gdje su djelovali većinom talijanski i austrijski liječnici. U Slavoniji su već sredinom XIX. stoljeća kao liječnici djelovala braća Šulek. Ivan Mihael Šulek je 1839. bio upravitelj kontumaca u Brodu na Savi te vršio dužnost općinskog fizika, a Bogomir Anton Šulek bio je od 1839. brodski gradski fizik.⁵ U drugoj polovini XIX. stoljeća u Slavoniji je djelovao Čeh František Kostial, prvotno kao liječnik u bolnicama u Osijeku i Vukovaru, a potom 1856.-1882. kao gradski fizik u Brodu na Savi.⁶ Ujedno je bio upravitelj tamošnjeg kontumaca te se istaknuo u suzbijanju epidemija tifusa (1865.), kolere (1866.-1867.) i difterije (1871.) te stočnih zaraza, a brodska ga je općina 1867. proglasila počasnim građaninom. U Slavoniji su također djelovali slovački balneolog Adolf Holzer, liječnik grofa Jankovića i kupališni liječnik u Daruvaru i Lipiku, kojega

⁴ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857.-1948./1961.), Popis stanovništva 1921, kut. 47; HDA, fond 367, Republički zavod za statistiku SRH (RZZS SRH) (1857.-1948./1961.), Popis stanovništva 1931., kut. 53.

⁵ Glesinger, *Češkoslovačko-južnoslavenske medicinske veze*, 34-35.

⁶ Kostial je prvotno djelovao u Vojnoj bolnici u brodskoj Tvrđi, a kad je ukidanjem Vojne krajine za bolnicu privremeno bila adaptirana privatna kuća na Trgu Svetog Trojstva (danas Vatrogasni dom), ondje je u »Wachseleovoj bolnici« liječio 1873.-1882. *100 godina Opće bolnice u Slavanskom Brodu*, prir. Ivan Balen (Slavonski Brod, 1998).

je na istom mjestu 1872. zamijenio također Čeh Hinko Kern.⁷ Franjo Mezera bio je županijski fizik u Osijeku, dok je Bartolomej Godra, potomak slovačke obitelji iz Lalića, djelovao kao viši liječnik petrovaradinske 9. pješačke pukovnije.⁸ Također valja istaknuti Josipa Kalasancija Schlossera, kupališnog liječnika u Varaždinskim Toplicama (1838.-1844., županijskog fizika u Križevcima (1844.-1854., 1861.-1864.), zagrebačkog gradskog fizika (1854.-1861.) te zemaljskog protomedika za Hrvatsku i Slavoniju (1864.-1882.). Siegfried Kapper djelovao je u tom razdoblju kao liječnik u Karlovcu.

Neovisno o istaknutim zdravstvenim djelatnicima, većinu pripadnika češke i slovačke manjine činila je zemljoradnička populacija suočena s lošim uvjetima prehrane i stanovanja, primitivnom obradom zemlje, neprosvijećenosti i slabo razvijenom zdravstvenom infrastrukturu novoosnovane Kraljevine SHS. Procjenjuje se da je na prostorima koji su ušli u novu državnu tvorevinu tijekom Prvoga svjetskog rata smrtno stradalo oko 1 500 000 osoba (od čega gotovo polovina stradala od zaraznih bolesti kolere, pjegavca i španjolske gripe), a završetak rata dočekalo je 150 000 invalida. Slični trendovi uslijedili su i u međuratnom razdoblju kada je najveći broj smrtnih slučajeva bio upravo od zaraznih bolesti. U prvoj poslijeratnoj godini od akutnih zaraznih bolesti (variole, pjegavca, rekurensa (povratna groznica), trbušnog tifusa, dizenterije, škrteti (šarlah), morbila (ospica), difterije) oboljelo je 55 686 osoba, a njih 7339 umrlo. Te su godine 33 442 osobe podlegle tuberkulozi, a računa se da je 12 % ukupnog stanovništva bolovalo od malarije.⁹ Tuberkuloza je uzrokovala najveću smrtnost 1924., a iako su je »uspješno« slijedili već navedeni trbušni tifus, šarlah, difterija, gušobolja, velike boginje, veliki kašalj i pjegavac, dominirala je čitavim međuratnim razdobljem.¹⁰ Alkoholizam i spolne bolesti, endemski sifilis, gušavost i trahom također su spadali u osnovne zdravstvene probleme jer je u promatranom razdoblju, kako smo već naveli, među seoskim stanovništvom vladala loša gospodarska situacija, siromaštvo i nerazvijenost te s njima neizostavno povezane loše higijenske navike. Uza sve to vladao je i manjak liječničkog kadra, posebice jer je zdravstvena zaštita bila dostupna u gradovima, dok su sela, mogli bismo reći, bila prepuštena sebi.

⁷ Kern je započeo liječničku praksu u Vukovaru, a 1865. imenovan je začasnim fizikom srijemske županije. Stekao je velike zasluge prilikom epidemije kolere 1866. (kao i Kostial), 1869. preselio se u Osijek, a 1872.-1884. bio je liječnički upravitelj kupališta u Lipiku. Glesinger, *Češkoslovačko-južnoslavenske medicinske veze*, 38.

⁸ Među njih valja ubrojiti i Franju Mezera, Vatroslava Hoffmanna, Petra Gellineka, Hinka Fuxa, Josipa Scholza, Emila Prášeke, Petra Pavličeka, kotarskog liječnika u Otočcu i Staroj Pazovi i dr. Glesinger, *Češkoslovačko-južnoslavenske medicinske veze*; »Česi među prvim nastavnicima na hrvatskom sveučilištu u Zagrebu«, *Alma Mater Croatica*, I (1938), 203-209.

⁹ Očekivani životni vijek bio je 36,5 godina. *Enciklopedija Jugoslavije*, 6: 584-587, s. v. »Jugoslavija, zdravstvo, razdoblje 1918.-1941.« (Vladimir Dugački).

¹⁰ Dugac, *Kako biti čist i zdrav*, 43.

Već po osnutku Kraljevine SHS, u prosincu 1918. bilo je osnovano Ministarstvo narodnog zdravlja, koje je imalo odjele za građansko-sanitetska pitanja, vojno-sanitetska pitanja, apotekarski odjel te Odjel za rasnu, javnu i socijalnu higijenu. Upravo je posljednji odjel bio odgovoran za sve oblike prosvjećivanja, zaštitu trudnica, majki, novorođenčadi i radnika, racionalnu kontrolu živežnih namirnica i kvalitete vode, čistoće domova i javnih površina i sl., a od 1919. njegov je načelnik bio Andrija Štampar.¹¹ Kao što ćemo u nastavku vidjeti, upravo je u njegovoj nadležnosti bila i obuka školskih liječnika i organiziranje nastave higijene. Iste je godine uspostavljeno još 5 zdravstvenih odsjeka i 32 oblasne zdravstvene uprave, a uredbom iz 1921. Ministarstvo je bilo podijeljeno na Administrativni i Higijenski odjel, Odjel za zdravstvenu službu, zdravstveno proučavanje i poučavanje naroda te Apotekarski odjel. Već 1923. ukida se Odjel za zdravstveno proučavanje i poučavanje i Apotekarski odjel, dok se nadležnost prvoga prenosi na Higijenski odjel Instituta za socijalnu medicinu.¹²

Higijenski je odjel od 1919. do 1931. vodio Andrija Štampar. Nastojeći raditi na zdravstvenom prosvjećivanju, promicanju narodnog zdravlja i suzbijanju zaraznih bolesti, uz pomoć Rockefellerove fondacije osniva Školu narodnog zdravlja, higijenske institute i sestrinsku školu, dok međunarodnom suradnjom, posebice nakon osnivanja Higijenske organizacije Društva naroda, uvodi nove standarde u zdravstveno prosvjećivanje.¹³ Osnovao se veliki broj novih zdravstvenih ustanova u Kraljevini SHS, posebice u razdoblju 1920.-1925. kad je bilo osnovano njih čak 250 (epidemiološki, bakteriološki, higijenski zavodi i sl.), a 1924. bio je osnovan inspektorat Ministarstva narodnog zdravlja, čiji su inspektori zamijenili lokalne zdravstvene odsjeke i oblasne sanitetske uprave.¹⁴ God. 1928. Ministarstvo je donijelo zakonsku uredbu o prosvjećivanju naroda, koje su vodili higijenski zavodi na području za koje su bili nadležni. Za Savsku banovinu bili su nadležni Higijenski zavod i Škola narodnog zdravlja (osn. 1927.), a za Dunavsku banovinu Centralni higijenski zavod u Beogradu (osn. 1924.), dok su njima bile podređene ostale

¹¹ Dugac, *Kako biti čist i zdrav*, 25; *Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914-1919.*, sabrao Ferdo Šišić (Zagreb, 1920); Glesinger, *Češkoslovačko-južnoslavenske medicinske veze*.

¹² Dugac, *Kako biti čist i zdrav*, 26.

¹³ Dugac, *Kako biti čist i zdrav*, 23-24; Mirko Dražen Grmek, *Životni put Andrije Štampara, borca za unapređenje narodnog zdravlja*. u: *Izabrani članci Andrije Štampara*, 13-49.

¹⁴ Osnovan je Uredbom o ustrojstvu i djelokrugu inspektorata Ministarstva narodnog zdravlja 1924. s ciljem stvaranja jedinstvenog obrasca zdravstvene službe na cijelom prostoru Kraljevine SHS. Već 1927.-1928. inspektorati su bili ukinuti te je organizacija zdravstvene službe ponovno bila prepuštena lokalnoj upravi. Dugac, *Kako biti čist i zdrav*, 28; Isti, *Protiv bolesti i neznanja*, 34.

zdravstveno-higijenske ustanove.¹⁵ Kasnije se za Banovine Hrvatske osniva Odjel za narodno zdravlje Banovine Hrvatske, koji je obuhvaćao Opći odsjek, Odsjek za zdravstvenu službu, Odsjek za higijensku službu te Odsjek za bolnice i lječilišta.

Od 1922. na privatnu inicijativu, ali uz potporu Ministarstva narodnog zdravlja osnivaju se zdravstvene zadruge sa zdravstvenim stanicama i ljekarnama po seoskim općinama sa svrhom zdravstvenog unapređivanja sela.¹⁶ Asanacija sela započinje oko 1924. izgradnjom vodoopskrbnih objekata, narodnih kupelji, melioracijom zemljišta uz zdravstveno prosvjećivanje putem letaka, predavanja, tečajeva i filmova. Podjelom Kraljevine SHS na banovine, pri svakoj banskoj upravi osniva se Odjel za socijalnu politiku i narodno zdravlje i banovinski sanitet, koji su činili higijenski zavod, domovi narodnog zdravlja, zdravstvene stanice, bolnice, lječilišta te kotarski zdravstveni referenti. Radi poboljšanja zdravstvenih uvjeta na selu od 1930. po cijeloj se Kraljevini osnivaju zdravstvene općine sa zadatkom izgradnje i materijalnog izdržavanja zdravstvenih ustanova te da sudjeluju pri sprječavanju i suzbijanju zaraznih bolesti.¹⁷ No, odrazi svjetske gospodarske krize, Štamparovo umirovljenje, deruralizacija seoskog stanovništva i njihov odlazak u gradove¹⁸ ponovno su pogodovali širenju tuberkuloze, iako se stopa mortaliteta značajno smanjila te je krajem međuratnog razdoblja ipak primjetan pozitivan učinak zdravstvenog prosvjećivanja.¹⁹

Potrebe zdravstvenog kadra i prosvjećivanja bili su svjesni i pripadnici manjina. Do osnutka Medicinskog fakulteta u Zagrebu (1917.), kroz oglašavanje u češkim novinama primjetna je iznimno velika potražnja za liječnicima i upraviteljima bolnica. Tako se primjerice 1911. tražio liječnik u Daruvaru,²⁰ iduće godine liječnik u Vinkovcima i čak četiri liječnika u Bjelovaru,²¹ dok je jedna babica iz Češke tražila posao u »jednoj od južnoslavenskih zemalja.«²²

¹⁵ *Zbirka zakona i naredaba tičućih se zdravstva i zdravstvene službe*. Dodatak XV, prir. Adolf Spitzer (Zagreb, 1928), 251-254.

¹⁶ *Enciklopedija Jugoslavije*, 6: 584-587, s. v. »Jugoslavija, zdravstvo, razdoblje 1918.-1941.« (Vladimir Dugački).

¹⁷ Općine su bile dužne izdržavati po jednu primalju na 5000 st. te po jednog liječnika i jednu medicinsku sestru na svakih 10 000 st.

¹⁸ Ana Vodvarka, »Demografska situacija područja općine Daruvar od prvog popisa do 1991. g. Kratka demografija Čeha u Republici Hrvatskoj do 1991. godine«, *Přehled kulturních, literárních a školských otázek*, XIV (1993), 3-20.

¹⁹ *Enciklopedija Jugoslavije*, 6: 584-587, s. v. »Jugoslavija, zdravstvo, razdoblje 1918.-1941.« (Vladimir Dugački).

²⁰ *Český list* (Zagreb), god. 1, br. 2 (25. 6. 1911), 8.

²¹ *Český list*, god. 2, br. 11 (16. 3. 1912), 8; *Nový český list*, god. 2, br. 4 (29. 6. 1912), 8.

²² *Český list*, god. 1, br. 11 (24. 9. 1911), 8.

No, list je ujedno i javljao kako se nitko ne javlja na te oglase, iako je u Hrvatskoj bio manjak liječnika.²³ Osnutkom Medicinskog fakulteta u Zagrebu značajno se povećao broj obrazovanog stručnog kadra, na kojem su djelovali i profesori podrijetlom iz novoosnovane Čehoslovačke Republike.²⁴ Primjerice Gustav Janeček je prve godine po osnutku ondje predavao kemiju, dok je Emil Prášek od 1921. predavao higijenu i bakteriologiju.²⁵ Posebice valja istaknuti Františka (Frana) Smetanku, profesora fiziologije i u više navrata dekana Medicinskog fakulteta u Zagrebu, ali i zastupničkog kandidata na listi Čehoslovačke napredne zemljoradničke stranke na izborima za Ustavotvornu skupštinu 1920. godine te od 1937. predsjednika Čehoslovačkog saveza, osnovanog 1921.²⁶

Češke manjinske novine također su oglašavale različite proizvode za ublažavanje zdravstvenih tegoba, poput napitaka za pojačavanje apetita i suzbijanje kašlja ljekarnika iz Moravske,²⁷ lijekova za reumu beogradskoga laboratorija Radio Balsamika dr. I. Rahlejeva,²⁸ proizvode bjelovarske ljekarne »U crnoga orla« K. Germana²⁹ i osječke ljekarne »Sv. Stjepana« vlasnika M. Fištera,³⁰ zagrebačke ljekarne Praunsprenger³¹ te banjalučke medicinske drogerije »Cisař i drug«,³² ali i zdravstvene usluge otorinolaringologa Václava Mesíčka iz Žiškova,³³ optičara Lujka Šnedorfa iz Pakraca,³⁴ sanatorij doktora Jaklina u Plznu,³⁵ kao i babicu Marie Langrovu, koja je damama preporučala svoje usluge.³⁶ Također su češke novine *Jugoslávští Čechoslováci* 1922. uvele rubriku *Zdravotnictví* (Zdravstvo) te su uz godišnju pretplatu nudile jedan

²³ *Nový český list*, god. 3, br. 18 (3. 5. 1913), 1.

²⁴ Sve katedre popunjene su tek 1919. godine. Vladimir Dugački, »Medicinska nastava u Zagrebu prije otvorenja Medicinskog fakulteta«, *Acta medico-historica Adriatica*, IV/1 (2006), 111-120; *Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu 1917. – 1992.* (Zagreb, 1992); *Gustav Janeček (1848. - 1929.). Život i djelo*, prir. Drago Grdenić (Zagreb, 2002).

²⁵ Glesinger, *Čehoslovačko-južnoslavenske medicinske veze*, 75.

²⁶ »Tábor českosl. rolnického lidu v Daruváru«, *Československé listy*, god. 2, br. 34 (15. X. 1920), 1-2; »Kandidátní listina Československé pokrokové rolnické strany«, *Československé listy*, god. 2, br. 39 (19. XI. 1920), 1.

²⁷ *Český list*, god 1, br. 12 (2. 10. 1911), 8.

²⁸ *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 5, br. 22, (3. 6. 1926), 94.

²⁹ *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 5, br. 31 (5. 8. 1926), 168.

³⁰ *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 8, br. 48 (28. 11. 1929), 3.

³¹ *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 7, br. 19 (10. 5. 1928), 2.

³² *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 8, br. 35 (29. 8. 1929), 3.

³³ *Nedělní listy, týdenní příloha pro zábavu a poučení ze dne* 24. 12. 1911, k broju 366, 7.

³⁴ *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 7, br. 39 (27. 8. 1928), 3.

³⁵ *Nedělní listy, týdenní příloha pro zábavu a poučení ze dne*, 5. 11. 1911, k broju 306, 8.

³⁶ *Nedělní list, týdenní příloha pro zábavu a poučení ze dne* 24. 12. 1911, k broju 355, 7.

besplatni pismeni liječnički savjet, dok je uredništvo čitateljima poručivalo kako je produljenje životnog vijeka povezano s poboljšanjem zdravstvenih navika.³⁷

**Proti rheuma jest
mazání „Dubolín“**

z horských a lesních bylin. Pravý světozná-
mý radikální prostředek, největší úleva lid-
skému tělu. Neb odstraňuje a hojí zaručeně
veškeré rheuma, otoky a nastuzeniny v době
nejkratší. — Tisícové díkůvzdání k nahlédnutí.
K dostání jediné u české firmy a vynálezce

J. Sedmidubského
Praha - Žižkov, Jesenínova ul. č. 15/I. p.

Cena láhve K 1.80, 2.40 a 3.—. Pravý „Dubolín“ jest
jediné s mojí podobenkou. Na venek doblrkou.

==== Též výtečné koupele. ====

Slika 1. Nový český list, god. 1, br. 29 (28. 12. 1912), 8.

S druge strane, Ministarstvo narodnog zdravlja Kraljevine SHS 1920. uputilo je slovačkim liječnicima u Čehoslovačkoj poziv za rad u slovačkim općinama jer je bila donesena odluka da bi svaka slovačka općina s više od 5000 stanovnika trebala imati svog liječnika. Liječnik bi dobivao jugoslaven-sko državljanstvo, a plaću bi zajednički pokrivali općina i država.³⁸ Naime, gradski liječnici bili su nedostupni (u fizičkom smislu) pacijentima, ali i pre-skupi, a i postavlja se pitanje koliko su povjerenje pripadnici manjine imali u njima strane liječnike u jednako tako stranjoj gradskoj sredini.³⁹ Tako je,

³⁷ *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 1, br. 13/14 (rujan 1922), 1; *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 1, br. 19 (1. 12. 1922), 93-94.

³⁸ L'udevít Mičátek, »Lekáři do slovenských obcí«, *Národní jednota*, god. 1, br. 13 (14. 5. 1920), 4.

³⁹ Dugac, *Kako biti čist i zdrav*, 49.

primjerice, privatni liječnik Vladimir Vereš nudio besplatnu uslugu članovima Slovačke društvene čitaonice u Staroj Pazovi.⁴⁰ Iako ne znamo koliki je bio odaziv slovačkih liječnika, možemo primijetiti kako se nije spominjao njihov manjak ili nezadovoljstvo, odnosno nemogućnost dobivanja zdravstvenih usluga. S druge strane, to ne možemo zaključiti za češku manjinu, koja je doduše oglašavala radna mjesta i zdravstvene usluge, ali i komentirala kako, barem na prostoru koji je većinom nastanjivala, nije bilo odaziva na njih. No, vidljivo je kako je djelovanje češke i slovačke manjine bilo u skladu s postavkama Andrije Štampara kako »pitanje narodnog zdravlja i rad na njegovom unapređenju nije monopol lekara, nego se s njim treba da bave svi bez razlike. Samo ovom zajedničkom saradnjom može se unaprediti narodno zdravlje.«⁴¹

Također je Ministarstvo narodnog zdravlja 1928. donijelo odluku kako će svi »podanici Čehoslovačke Republike« biti primljeni na liječenje neovisno o tome mogu li unaprijed platiti bolničke troškove, s obzirom da se takav princip primjenjivao u Čehoslovačkoj Republici za »podanike SHS.«⁴²

Rakija ubija - alkohol truje

Kako smo već naveli, češka i slovačka manjina bile su u prvim desetljećima XX. stoljeća zaokupljene borbom za preživljavanje i očuvanje nacionalnog i kulturnog identiteta, u čemu su im uvelike pomagali predstavnici manjine putem novina. Dok su prve manjinske novine nastojale okupiti pripadnike manjine i probuditi narodnu svijest, novine koje su izlazile nakon osnutka Kraljevine SHS trudile su se omogućiti participaciju u političkom, javnom i društvenom životu. Dočim su pripadnici slovačke manjine pokušavali participirati u političkom životu Kraljevine do uvođenja šestosiječanjske diktature, pripadnici češke manjine već nakon (neuspješnog) izlaska na izbore za Ustavotvornu skupštinu posvetili su pozornost stvarnim manjinskim problemima, pa tako i zdravstvenim i higijenskim navikama uz već spomenuto geslo *Nitko nam neće pomoći, ako si ne pomognemo sami!* U tome joj je veliki problem predstavljao alkohol, koji je u skladu s tadašnjim tendencijama zdravstvenog prosvjećivanja bio smatran »krvnim i najvećim neprijateljem čovječjeg napretka«,⁴³ odnosno socijalnom bolesti, koja treba biti »ugušena

⁴⁰ Lilge, »Národný dom ve Starej Pazove«, *Národná jednota*, god. 9, br. 12 (22. 3. 1928), 3.

⁴¹ *Izabrani članci Andrije Štampara*, 96.

⁴² *Zbirka zakona i naredaba*, 181-182.

⁴³ »Ta alkohol je ubica čovječanstva. Alkohol je nosilac bolesti, alkohol je nosilac siromaštva. Alkohol je nosilac nezadovoljstva. Alkohol je nosilac brakolomstva, nevjere, nemoralna, duševnog i tjelesnog, spolne prostitucije.« Vladimir Vat. Cerowski, *Dva svijeta. Moć svijesti i otrovane duše* (Zagreb, 1921), 11-17; »Najgadnije zlo, koje našem narodu truje i izjeda dušu i tijelo jest pijanstvo. U pijanstvu gubi čovjek pamet, zaboravlja na poštenje i na Boga; ono

u zametku zakonima protiv alkohola.«⁴⁴ Naime, sklonost uživanju alkoholnih pića i među češkom manjinom bila je tolika da su se u borbu protiv alkoholizma uključile novine *Český list* (1911.-1914.) poručujući pripadnicima manjine kako je smisao čeških društava da ondje svaki pripadnik manjine nađe duhovnu okrjepu i spas od odnarođivanja, po mogućnosti uz knjigu, a nikako uz alkohol.⁴⁵ Borbu protiv prekomjernog uživanja alkohola nastavio je i list *Jugoslávští Čechoslováci*. Uredništvo lista obratilo se manjnini riječima: »Naš list te neće vrbovati niti za jednu političku stranku [...] gledat ćemo tvoje srce otvrdnulo teškom borbom za egzistenciju, tvoj slatki materinji jezik koji si često za komad kruha izbacivao kroz vrata, tvoju često alkoholom otupjelu svijest.«⁴⁶ Sam je list bio protkan parolama poput *Rakija ubija - alkohol truje*, uz svesrdnu podršku ženskog dijela češke populacije, te je u siječnju 1925. izašao besplatan prilog *Naše vítězství u boji proti alkoholismu, prostituci, sobectví a zločinnosti* (Naša pobjeda u borbi protiv alkoholizma, prostitucije, sebičnosti i zločina).⁴⁷ Dok su na prostoru Hrvatske i Slavonije izlazili protualkoholni listovi *Novi život*, *glasilo društva apstinenata u Hrvatskoj i Slavoniji* ili *Glasnik saveza trezvene mladeži*, pripadnici češke manjine pribavljali su češke listove istog sadržaja!⁴⁸ Uz protualkoholne listove, u samoj Kraljevini SHS postojao je niz tiskanih materijala posvećenih zdravstvenom prosvjećivanju, no ne raspoložemo podacima jesu li manjinske društvene knjižnice bile opremljene takvim publikacijama.⁴⁹

Mnogo pripadnica manjine bilo je oduševljeno protualkoholnom propagandom uredništva, što je i samom listu poslužilo kao izvrsna reklama. Uredništvo je komentiralo: »Žena, koja od jutra do mraka radi na imanju, na zemlji ima pakao što joj je muž pijanac. Kad pije poljodjelac, propada ne samo

---

ga lišava razuma, zdravlja i krvavo stečena imetka. [...] *Rakija je za čovjeka pravi otrov.*« Dragutin Klobučar, *Pučka predavanja. Savjeti i upute našim seljacima* (Bjelovar, 1899), 20-21, 60-61.

⁴⁴ Štampar je također bio mišljenja kako: »Suzbijanje alkoholizma sa zakonskim odredbama bit će bez bitnog uspjeha, ako se ne provodi svjesna prosvjetna propaganda, kojoj će glavna zadaća biti, da svakoga uputi u alkoholno pitanje.« *Izabrani članci Andrije Štampara*, 51, 71.

⁴⁵ Význam zákládání českých spolků v cizině, *Nový český list*, god. 3, br. 17 (26. 4. 1913), 1.

⁴⁶ *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 1, br. 3-4, (1. i 15. 4. 1922), 17.

⁴⁷ Prilog je bio službeni časopis društva »Božjih boraca« iz Praga. Već je 1905. u Pragu osnovano Zemaljsko društvo protiv alkoholizma, a 1906. u Brnu održan I. češki protualkoholni zbor i osnovano Zemaljsko društvo protiv alkoholizma u Moravskoj, dok je na II. zboru 1908. u Pragu tamošnje protualkoholno društvo pretvoreno u Češko-slavenski apstinentistički savez. *Novi život*, god. 1, br. 1 (1. 1. 1913), 11.

⁴⁸ Dugac, *Kako biti čist i zdrav*, 79.

⁴⁹ Primjerice I. Haslinger, *Seljačka čitanka o zdravlju* (Karlovac, 1924); *Narodna čitanka o zdravlju*, 2 sv. (Zagreb, 1930), 1: 2. *Majka i dijete* (Zagreb, 1934); Andrija Štampar, *Narodna čitanka o alkoholu* (Zagreb, 1919); *Dječja čitanka o zdravlju* (Zagreb, 1927).

muškarac, nego i žena i ubogo dijete – cijelo imanje. Žena s mužem pijancem gotovo da je mučenica. Po danu se muči, navečer dođe pripiti muž, proklinje i često tuče ženu i dijete. Djeca plaču, a žena nad njima lomi žuljevite ruke. [...] Zato služi na čast našim vlasnicima gostionica, koji su se među prvima pretplatili na naš list da ga u svojim gostionicama preporučuju. [...] Često žena mora sama paziti da u kući ne nedostaje broj našeg lista i u slobodno vrijeme čitati ga djetetu, dok mnogo čeških gostionica u Jugoslaviji može pripomoći širenju lista.«⁵⁰ Neovisno o protualkoholnoj propagandi, postojali su brojni društveno prihvatljivi načini za konzumaciju alkohola. U to možemo uvrstiti i kuglački kružok Čehoslovačke obec u Zagrebu, koji je primjerice tijekom 1936. godine bio najagilniji dio društva. Tako se svakog četvrtka između 10 i 30 članova kružoka sastajalo na redovnim sastancima u kuglani i gostionici »Jug« na Krešimirovu trgu, a također je tijekom godine, osim utakmice s klubom »Mladost«, bilo organizirano 5 izleta u restoran »Pavelić« »što je svjedočilo kako kuglački kružok spaja i članove, koji nisu u mogućnosti nazočiti na redovitim subotnjim sjednicama Čehoslovačke obec.«⁵¹ Očigledno su se zabave u češkim društvima odvijale uz veliku količinu alkoholnih pića, posebice nakon odluke Ministarstva financija prema kojoj se nisu plaćali posebni porezi na alkoholna pića prilikom dobrotvornih i humanih zabava.⁵² Tako je, primjerice Čehoslovačka beseda u Rovišću 28. VIII. 1938. priređivala »Veliku ljetnu zabavu« na kojoj je kao posebna ponuda uz program bilo naglašeno »janjetina na ražnju, vino, pivo, liker i itd.«⁵³

⁵⁰ *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 1, br. 17-18 (listopad 1922), 85.

⁵¹ DAB (dalje Državni arhiv Bjelovar), Češka obec Bjelovar, 1935.-1940., Opći spisi, 344, kut. 3. Stručna zpráva o valné hromadě a o činnosti v roce 1936.

⁵² DAB, Češki obec Bjelovar, Opći spisi, 1919.-1934., 344, kut. 2. Generalna direkcija posrednih poreza objašnjava: »Da točenje pića na zabavama dobrotvornih i humanih društava s humanim ciljem, kad ova to vrše u sopstvenoj režiji, ne podvrgavaju taksi iz Tar. br. 62 taks. tarife, jer to nije točenje pića na sitno, nego povećanje dobrotvornih prihoda u cilju postignuća većeg prihoda od zabave.« Ministarstvo financija, generalna direkcija posebnih poreza Beograd, raspis 121. Ta je odluka bila u skladu s prijedlogom Andrije Štampara kako bi »za naše prilike bio najpovoljniji gotenburški sistem, po kojem se prodaja alkoholnih piće prpeušta dobrotvornim institucijama, koje na samoj prodaji nemaju nikakvog interesa i svu čistu dobit daju u opće narodne, naročito prosvjetne i zdravstvene svrhe.« *Izabrani članci Andrije Štampara*, 71.

⁵³ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935.-1940., Opći spisi, 344, kut. 3.

ČESKOSLOVENSKÁ BESEDA D. DARUVAR

dovoliuje si Vás zvátí

časti se pozvati Vas

na

OSLAVU 87. NAROZENIN

PROSLAVU 87 RODJENDANA

T. G. MASARYKA

presidenta-Osvoboditele

prezidenta-Oslobodioca ČSR

v neděli, 7. března 1937

u nedjelju, 7 marša 1937

Dvorana měštanského
pivovaru

Dvorana gradanske
pivovare

Začátek v 8 hod. večer

Početak u 8 s. na večer

PIŠAK D. GOLDBERGERA / 1937/38

Slika 2. Državni arhiv Bjelovar, Češka obec Bjelovar, 1935.-1940., Opći spisi, 344, kut. 3.

Prekomjernog uživanja u alkoholu nisu bili pošteđeni niti učitelji čeških škola. Tako je primjerice kotarski poglavar u Daruvaru uputio u travnju 1929. dopis Čehoslovačkoj privatnoj školi u Daruvaru u kojem upozorava na ponašanje učitelja. Naglasio je kako »svakim danom bez obzira je li to djelatni dan ili dan odmora vidjaju se učiteljska lica, pa i iz najdaljih mjesta u Daruvaru gdje trate vrijeme, a da za to ni od koga odobrenja nemaju, niti se brinu da ga zatraže, ako bi možda i po poslu trebali. Na žalost, dešava se i to, da neka učiteljska lica posvećuju velik dio vremena našoj rak-rani - piću, zaboravljajući svoju svetu dužnost, da prosvjećuju zaostale klase i da im predaju dobar primjer kako će napredovati duševno toliko i materijalno.« Stoga je odlučeno da svaki učitelj mora imati dozvolu za dolazak u Daruvar, a vodit će se i stroga evidencija o svakom pojedincu »u prečestom pohadjanju gostiona i posvećivanju velikog dijela vremena istoj svrsi, a osobito za časa obuke te istupanja pred školskom djecom u stanju nedostojnom.«⁵⁴ Istodobno je Ministarstvo prosvjete uputilo dopis Prosvjetnom odjelu u Osijeku upozoravajući kako »upotreba alkohola veoma štetno utiče na telesni i duševni razvoj ljudski« te je primijećeno kako »se pojedini članovi našeg naroda često odaju alkoholizmu.« Da se to suzbije, naloženo je svim učiteljima osnovnih škola da »sistematski rade da se kod poverene im dece stvori temeljno saznanje o štetnosti alkohola po ljudski život i decu navikavaju na odvratnost prema upotrebi alkohola« te da im istodobno ukažu na »konkretnne primere prekomerne upotrebe alkohola ako se takvi primeri mogu naći u samom mestu.«⁵⁵ Iste je godine niz ženskih, humanitarnih i socijalnih društava i udruga u Kraljevini Jugoslaviji (Crveni križ, Društvo za obranu djeteta, Žensko društvo i dr.) održalo u Beogradu skup posvećen borbi protiv alkoholizma. Na skupu je donesena rezolucija, kojom se zahtijeva oštra borba protiv alkoholizma. Među ostalim, u rezoluciji se tražilo uvođenje predavanja o štetnosti alkohola u svim školama, zabrana konzumiranja alkoholnih pića vojnim licima i prometnom osoblju, zabrana stupanja u brak alkoholičarima, viša porezna stopa na alkoholna pića te direktna i od vlasti podržana promidžba protiv alkohola.⁵⁶ Očito su sva ta nastojanja urodila plodom jer je prema istraživanjima o raširenosti alkohola među srednjoškolskom omladinom 1933. i 1937., realna gimnazija u Daruvaru odskakala od prosjeka s 83 % apstinenata, što se objašnjavalo »jakom apstinentnom organizacijom i agilnim profesorom-apstinentom«, pri čemu je Daruvar zauzeo vrh ljestvice »najtrezvenijih srednjoškolskih mjesta.«⁵⁷

⁵⁴ DAB, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar 1923.-1927., Zapisnici školskog odbora, 359, kut. 56.

⁵⁵ DAB, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar 1923.-1927., Zapisnici školskog odbora. 359, kut. 56.

⁵⁶ »Hnutie proti alkoholizmu v Juhoslávii«, *Nádej*, god. 9, br. 6 (lipanj 1929), 44.

⁵⁷ U daruvarskoj je gimnaziji zabilježeno samo 2 % neredovitih konzumenata alkohola. Fedor Mikić, *Alkoholizam među srednjoškolcima Savske banovine* (Zagreb, 1939).

Kao i među češkom manjinom, i među pripadnicima slovačke manjine kao problem se javilo prekomjerno uživanje alkohola. Posebice nakon što je u jednom od sela naseljenih slovačkom manjinom 1930-ih osvanula gostionica pod nazivom »Gostionica k slovačkoj slobodi«, njezin je naziv 1934. godine oštro osudio slovački nabožni list *Nádej* (1921.-1941.) istaknuvši kako ono što vodi u ropstvo nije sloboda, a alkohol vodi u dvostruko ropstvo. Njime se »prodaje i gubi duhovni mir. Uz samoga sebe, uništava se i obitelj. Žena i djeca gladuju, postaju manje otporni prema različitim bolestima; notorno pijanstvo roditelja utječe i na djecu. Statistika dokazuje koliki se postotak bolesti izravno ili neizravno dobiva zbog opijanja. No, usprkos tomu nađu se ljudi, koji vjeruju da mogu doseći slobodu, blagostanje i sreću, ako nad bokalom alkoholnoga pića pokušaju naći rješenje socijalnog ili gospodarskog problema. Takvo politikantstvo uz pivo i vino već smo vidjeli. Samo trijezan narod je slobodan i samo trijezan narod želi zadržati slobodu.« Stoga se osobama slabijega karaktera preporučavala apstinencija. »Apstinencija je samodisciplinacija. Dosljednost do krajnjih granica. Uz to je i biblijska. No, ne onako, kako mnogi pokušavaju dokazati kada govore o bezalkoholnom vinu u Kani Galilejskoj.« Ujedno su svi pripadnici manjine bili pozvani da se klone alkohola jer »ono što je nama malo, može učiniti loše slabijem od nas. A odgovornost potom pada na nas. Zato će se svaki apstinent odreći ikakvog konzumiranja alkoholnih pića, dajući tako primjer drugima.« Autorica navedenoga teksta unaprijed je bila zahvalna svakome tko pokaže dobru volju i odrekne se alkohola, kao i za svaki koristan savjet, koji bi pripomogao u borbi protiv alkoholizma.⁵⁸ Istodobno su se nudili i savjeti kako prestati pušiti. Preporučivalo se da se umjesto cigarete pojede orah, a ukoliko pušač nakon toga zapali neće mu odgovarati nikotin. »Dopuni li se orah jabukom ili nekim drugim voćem, nećete poželjeti zapaliti cigaretu.«⁵⁹

Budi skromna u svojim zahtjevima

U međuratnom razdoblju u svrhu zdravstvenog prosvjećivanja bila su organizirana poučna predavanja i tečajevi, koji su se održavali u sastavu određenih ustanova ili na terenu kao »domaćinski« tečajevi na temu higijene doma, prehrane i prevencije osnovnih bolesti. Pripadnici češke i slovačke manjine su to provodili, ali na sebi svojstven način. Uz predavanja organizirana u sklopu manjinskih društava i često popraćena filmskim projekcijama, zdravstveno prosvjećivanje pučanstva odvijalo se putem novina. Umjesto popularnih brošura ili tečajeva o higijeni, prehrani, domaćinstvu, odgoju djece i sl., češke i slovačke novine imale su rubrike na tu tematiku. Tako su rubriku sa zemljo-

⁵⁸ D. Štěpánková, »Abstinencia«, *Nádej*, god. 14, br. 11 (studeni 1934), 82-83.

⁵⁹ *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 1, br. 17-18 (listopad 1922), 83.

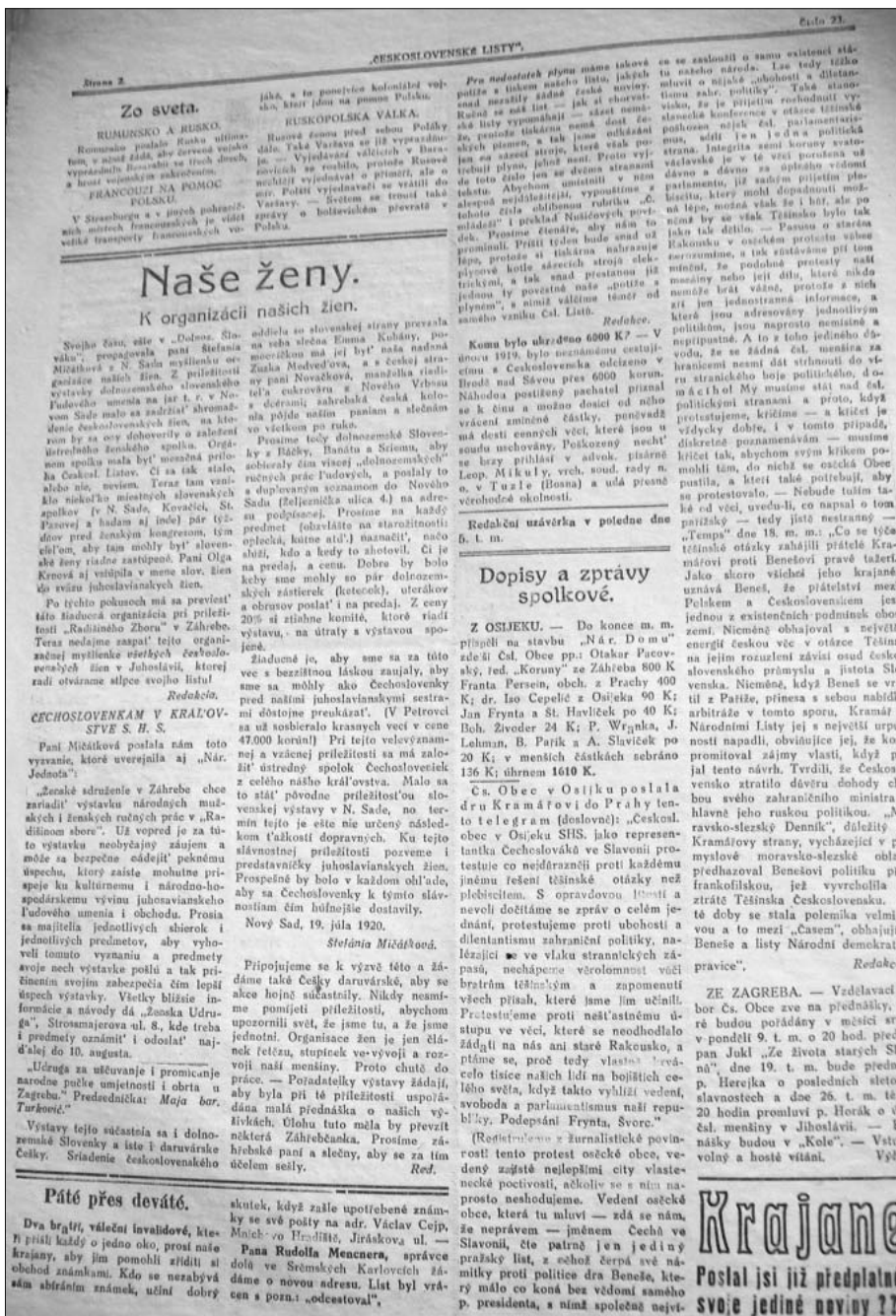
radničkim savjetima i o uzgoju stoke pod nazivom *Narodní hospodářství* (Narodno gospodarstvo) i *Zemědělství* (Poljodjelstvo) u češkim novinama *Český list* preuzele i daljnje češke novine *Československé listy* (1919.-1921.), *Hlas* (1922.-1923) i *Jugoslávští Čechoslováci*, a takvu rubriku (*Národní hospodářstvo* / Narodno gospodarstvo) imale su i slovačke novine *Národná jednota* (1920.-1941.). Novitet su bile rubrike posvećene ženama, sadržajno vrlo slične »domaćinskim« tečajevima. Rubrika *Naše ženy* (Naše žene) pokrenuta 1922. u češkim manjinskim novinama *Hlas*, pokušavala je pridobiti češke i slovačke čitateljice objavljivanjem kulinarskih i modnih savjeta, što su razradile novine *Jugoslávští Čechoslováci* rubrikom *Ženská hliadka* (Ženska rubrika), koja je donosila modne savjete, ponekad popraćene ilustracijama modernih frizura i odjeće, kao i recepte i savjete za uspješan brak i majčinstvo.⁶⁰ Primjerice novine su u sklopu iste rubrike donosile naputke američkog baptističkog svećenika kako se dobro udati, poput »Ne udaj se za muža, koji te ne može uzdržavati«,⁶¹ kao i savjete nevjestama za sreću u braku: »Samoodricanjem zadrži mir i usklađenost s obitelji svoga muža. Pokušaj štovati i ljubiti njegovu majku, koja ga je odgajala i voljela dulje nego ti.«⁶² Iako su savjeti za muževe bili najavljivani, to se nije ostvarilo. U istim novinama rubrika za žene mogla se naći pod nazivom *Žena a domácnost* (Žena i domaćinstvo), ponekad i pod *Co ženy zajímá?* (Što zanima žene?). Od 1929. povremeno se pojavljivala i rubrika *Pro domácnost* (Za domaćinstvo), koja je donosila kulinarske recepte, a 1934., u trinaestom godištu izlaženja, uredništvo je pokrenulo mjesečnu rubriku *Naše žena, měsíční příloha Jugo-čechoslovaků* (Naša žena, mjesečni prilog Jugo-čehoslovaka), koja je ubrzo promijenila naziv u *Něco pro ženy* (Nešto za žene), donoseći priloge o ulogama i zadacima domaćica, kulinarske recepte, naputke o vođenju domaćinstva i održavanju higijene kao i modne savjete. Slovačke su novine *Národná jednota* slijedile istu tematiku rubrikom *Ženský svet* (Ženski svijet), a na slovačkoj Državnoj realnoj gimnaziji u Bačkom Petrovcu kao predmet se poučavao »ženski ručni rad«.

⁶⁰ Poput »budite oboje iste narodnosti i vjere« ili »budi skromna u svojim zahtjevima.« *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 1, br. 4 (25. 1. 1923), 30.

⁶¹ »Ne udaj se za muža koji te ne voli ili kojeg ne voliš istinski« ili »Ne udaj se za muža koji se ne želi ženiti«, *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 1, br. 13-14 (rujan 1922), 4.

⁶² Također »Budi mužu u svemu ustrajna i savjesna podrška te vesela i zabavna družica«, *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 2, br. 4 (25. 1. 1923), 30.

Slika 3. Československé listy, god. 2, br. 25 (6. 8. 1920), 2.

Istodobno po osnutku Kraljevine SHS javila se inicijativa za osnivanjem društva u kojem bi se češke i slovačke žene bavile prvenstveno karitativnim djelovanjem. S tim se prijedlogom oglasila Štefánia Mičátkova u slovačkim novinama *Dolnozemský Slovák* (1902.–1920.) u prosincu 1919., no bez rezultata.⁶³ Zanimljivo da je njezin drugi poziv objavljen u češkim novinama *Československé listy* urodio plodom te su pripadnice češke i slovačke manjine 1921. u Novome Sadu osnovale Središnje društvo čehoslovačkih žena u Kraljevini SHS s ciljem buđenja nacionalne svijesti te promicanja odgojne i socijalne djelatnosti.⁶⁴ Prva predsjednica bila je Ludomila Hurbanová iz Stare Pazove.⁶⁵ U programu društva najavljuje se kulturno, socijalno i gospodarsko uzdizanje žena jer »žena se ne smije bojati, mora podići čelo kao samostalno misaono biće.«⁶⁶ Također je bilo planirano osnivanje ženskog narodnog doma s knjižnicom i čitaonicom. Nakon osnivanja Čehoslovačkog saveza 1921., društvo je postalo njegovim osnivačkim članom i podupiralo njegovu aktivnost. U listopadu 1922. na poticaj društva bila je osnovana ženska Privatna gospodarska ili gazdinska škola u Novome Sadu te se društvo uspješno skrbilo o slovačkom sirotištu u Kovačici.⁶⁷ Stara Palanka, Pivnica, Aradac i Kovačica također su imali društva čehoslovačkih žena. No, s obzirom da se planovi o osnivanju Saveza slavenskih žena u Kraljevini SHS nisu ostvarili, kao ni proširenje aktivnosti na sva slovačka i češka društva, paralelno su se počela osnivati slična češka društva. Godine 1932. u Beogradu je bilo osnovano paralelno Udruženje čehoslovačkih žena, u okviru kojega je 1934. osnovan Klub čehoslovačke mladeži, a beogradsko udruženje djelovalo je do 1939. godine. Pri daruvarskoj besedi 1930. bio je osnovan kružok žena i djevojaka, koji je vodila Božena Šmidová, dok je 1934.-1938. na poticaj Prosvjetnog i gospodarskog odbora Čehoslovačkoga saveza u Zagrebu djelovalo Udruženje čehoslovačkih žena, koje se trudilo uspostaviti veze između grada i sela te djelovati na prosvjećivanju seoskih žena.⁶⁸

⁶³ DAO (dalje Državni arhiv Osijek), Čehoslovačka obec Osijek, 1929.-1941., 1203, kut. 1. Almanah Československého svazu v Kráľovstve SHS.

⁶⁴ Štefánia Mičátková, »Našim ženám...«, *Československé listy*, god. 3, br. 17 (30. 4. 1921), 1.

⁶⁵ Potpredsjednica je bila Betty Nováčková, a tajnici Vojta Režný i Mojmir Bodický.

⁶⁶ »Podrobný program Ústredného spolku československých žien v Kráľ. SHS«, *Národna jednota*, god. 3, br. 4, (27. 1. 1922), 2.

⁶⁷ *Jugoslávští Čechoslováci*, god. 1, br. 15 (1. 10. 1922), 70.

⁶⁸ Matušek, *Česi u Hrvatskoj*, 143-147.

Nije stalo do toga koliko znaš, nego što znaš, nije stalo do toga koliko imaš, nego što umiješ, nije stalo do toga što vjeruješ, nego što radiš i kako živiš

Zdravstveno prosvjećivanje nije se odvijalo i usvajalo samo putem društava i kućanstava, već i u školama. Ministarstvo narodnog zdravlja 1928. preuzelo je brigu oko nastave higijene u svim srednjim, građanskim, učiteljskim i stručnim školama, a predavanja su preuzeli liječnici iz higijenskih ustanova, ali i kotarski i općinski liječnici kao dio svojih redovnih obveza. Školskim zakonom iz 1929. u školstvo se uvodi nastava higijene kao samostalni predmet te tjelovježba prema sokolskom sistemu, dok je djelokrug nastavnčkih dužnosti obuhvaćao i »narodno prosvjećivanje.«⁶⁹ Kako ćemo vidjeti iz primjera, u školama koje su pohađali pripadnici češke i slovačke manjine, to se dosljedno i s uspjehom provodilo.

Što se tiče samih higijenskih uvjeta među najmlađim pripadnicima manjine, u školama je svake godine bilo provođeno obvezno cijepljenje protiv velikih boginja.⁷⁰ Na poticaj Lige za suzbijanje tuberkuloze u Osijeku, veliki župan osječke oblasti (prosvjetno odjeljenje u Osijeku) 1926. obratio se okružnicom svim srednjim, stručnim i građanskim školama da podnesu izvještaj o higijenskim uvjetima u školama u toj oblasti, što se odnosilo i na češku privatnu školu »Jan Amos Komensky« u Donjem Daruvaru.⁷¹ Ustanovljeno je kako djeca piju iz posude u kojoj se služi voda ili »u najboljem slučaju imaju jednu čašu, kojom se svi služe, a to se kosi s higijenskim propisima.« Na sreću, prema izvještaju u većini škola bilo je dovoljno pljuvačnica, no »na žalost u tom su pogledu nekoje škole zaostale, jer se po staroj navici još pljuje u pijesak.« U istom se izvještaju navodi: »pošto se uzvitlavanjem prašine sa neimpregniranih podova najviše prenose klice tuberkuloze, to se u tom pogledu od nadležnih vlasti, koje izdržavaju školske zgrade mora najenergičnije zahtijevati, da podove u školama (u školskim sobama i na hodnicima) mažu uljem ili što češće ribaju lugom.« Također je iz jedne od škola javljeno kako »uslijed velikog prometa dolazi u zgradu silna prašina, koje okolnosti nijesu ni najmanje utješljive za zdravstveni napredak djece, koja se obučava, bilo u hladnim, bilo u prašljivim prostorijama.« Iz nekih je izvještaja vidljivo »kako lekari školski ili uredovni (sreski i općinski) ne posvećuju dovoljno brige higijenskim prilikama u školama, nego se samo ograničavaju na svoja

⁶⁹ Dugac, *Kako biti čist i zdrav*, 57

⁷⁰ DAB, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar 1923.-1927., Zapisnici školskog odbora, 359, kut. 56.

⁷¹ Donji Daruvar je naselje u sastavu grada Daruvara.

predavanja«. ⁷² Prema izvještaju škole »Jan Amos Komenský« školske godine 1927./28. od ukupno 78 djece bilo ih je bolesno njih četvero (1 muško i 3 ženska) zbog bolesti dišnih putova, dok ih je 7 imalo difteriju, i to troje u vrtiću i četvero u pučkoj školi. ⁷³

Možemo pretpostaviti kako je slovačka Državna realna gimnazija u Bačkome Petrovcu, osnovana 1919. kao privatna slovačka srednja škola i podržavljena 1920., bila bolje organizirana od čeških privatnih i dopunskih škola, posebice jer se o njezinu financiranju od 1930. brinula banska uprava Dunavske banovine u Novome Sadu. Prema školskim izvještajima možemo pratiti u kojoj su se mjeri predavali predmeti iz područja tjelesne i zdravstvene kulture. Od 1922. tjelovježbu, evangelički vjeronauk, slovački jezik, zemljopis, matematiku i krasopis je predavao suplent kateheta Štefan Kvas. ⁷⁴ Tjelovježbu je jedno vrijeme predavao Ján Čajak ml. uz srpsko-hrvatski, slovački i književnost, povijest, zemljopis i matematiku, pjevanje i crtanje, kao i privremeni učitelj crtanja Peter Machaev, koji je uz to držao i nastavu zemljopisa, biologije i krasopisa. ⁷⁵ Nastavu tjelovježbe također su držali Stanislav Leitmann, uz slovački jezik i književnost, povijest i zemljopis, ⁷⁶ i honorarni nastavnik Juraj Kuzmin, ⁷⁷ dok je jedini honorarni nastavnik (isključivo) tjelovježbe bio Alexander Hýl. ⁷⁸ Školske godine 1925./26. tjelovježba je bila podijeljena na žensku i mušku. Žensku tjelovježbu predavale su privremene predmetne učiteljice Danica Popović i Katarina Nestorović, dok je mušku, ali i žensku tjelovježbu predavao već spomenuti Kuzmin, a isključivo mušku Ma-

⁷² DAB, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar 1923.-1927., Zapisnici školskog odbora, 359, kut. 56.

⁷³ DAB, Češka osnovna škola »J. A. Komenský« Daruvar 1923.-1938., Opći spisi, 359, kut. 52.

⁷⁴ U privatnoj školi je radio od 1919., a na državnoj je službeno imenovan 29. XII. 1920. Na službi se zahvalio 31. VIII. 1923. kada je imenovan svećenikom Slovačke evangeličke crkve augsburške ispovijesti u Vojlovici. *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za škol. god. 1925.-26. / Zpráva štát. reál. gymnázia v Petrovci, Báčka pre škol. rok. 1925.-26.* (Petrovac, 1926), 10.

⁷⁵ Čajak je u privatnoj školi radio od 1919., u državnoj je službeno bio imenovan 30. XII. 1920., a na službi se zahvalio 9. IX. 1921. Dana 1. X. 1923. ponovno je primljen kao zamjena, a 1. XI. 1924. kao honorarni učitelj. Peter Machaev predavao je od 1. III. 1921. do 31. VIII. 1925. *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za škol. god. 1925.-26.*, 10.

⁷⁶ Honorarnim učiteljem državne gimnazije bio je imenovan 14. X. 1922., a na službi se zahvalio 28. IX. 1923. zbog odlaska u Čehoslovačku Republiku. *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za škol. god. 1925.-26.*, 11.

⁷⁷ Honorarnim nastavnikom imenovan 20. X. 1922. te je na gimnaziji djelovao do 31. VIII. 1925. *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za škol. god. 1925.-26.*, 11.

⁷⁸ Honorarnim nastavnikom bio je imenovan 21. X. 1923., a na službi se zahvalio 24. X. 1924. *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za škol. god. 1925.-26.*, 11.

chaev.⁷⁹ Neovisno o broju nastavnika koji su držali tjelovježbu, gimnazija još 1929./30. nije imala niti jedne gimnastičke sprave te se za te potrebe služila spravama petrovačkoga Sokolskog društva, koji ih je zimi odlagao u gimnazijskoj zgradi. Zanimljivo je da je školske godine 1938./39. Ivan M. Kržan na gimnaziji predavao higijenu, mušku i žensku tjelovježbu, uz što se spominje i kao nadzornik nastavnčkog Podmladka Aero-kluba. Istodobno je žensku tjelovježbu od 8. X. 1938. predavala Olga V. Rovnjev, koja je imala položen sokolski županijski ispit iz ženske gimnastike.⁸⁰ Zanimljivo je primijetiti kako je nastavnik francuskog jezika i evangeličkog vjeronauka Gustáv S. Babylon ujedno obavljao dužnost nadzornika za »naraštaj Sokola i steg skauta.«⁸¹

U sastavu škole djelovao je i Podmladak društva Crvenog križa, čija je djelatnost bila neznatna te se primjerice školske godine 1929./31. svodila isključivo na skupljanje članarine. Članovi podmladka bili su svi učenici škole te su godišnje bile održavane po dvije skupštine i četiri sjednice upravnog odbora. Za niže razrede bili su organizirani razredni pododbori, dok je za više razrede djelovao jedan odbor.⁸² Školske godine 1938./39. spominje se Zdenka G. Čmelík kao »sekretar školskog odbora Podmladka Crvenog Križa«, a kao blagajnica istoga Viera-Maria V. Kúbany.⁸³ God. 1924. u školi je bila osnovana skautska jedinica – *Steg izvidnika i planinki*, koja nije uspjela razviti značajniju aktivnost te je 1929. bila raspuštena. Iako se rad jedinice djelomično obnovio, šk. god. 1929./30. nije bilo značajnijih rezultata.⁸⁴

S druge strane, pripadnici češke manjine intenzivno su surađivali s jugoslavenskim i čehoslovačkim Sokolom i Crvenim križem u čijoj je suorganizaciji (uz društvo Domovina zemljaka u inozemstvu) u ljeto 1939. za manjinske đake bilo organizirano ljetovanje u Češko-moravskom protektoratu. Na žalost, ne raspoložemo podacima kakav je bio odaziv.⁸⁵

Polaznici slovačke gimnazije u Bačkome Petrovcu također su od školske godine 1931./32. godine uplaćivali u Fond za zdravstvenu zaštitu učenika. Od toga iznosa Državni higijenski zavod u Novome Sadu gimnaziji je godišnje

⁷⁹ Danicu Popović, koja je na gimnaziji radila tri mjeseca, zamijenila je Katarina Nestorović, koja je radila šest mjeseci, a obje su uz žensku tjelovježbu predavale srpsko-hrvatski jezik i povijest. *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za škol. god. 1925.-26.*, 25.

⁸⁰ *Izveštaj Državne realne gimnazije u Petrovcu-Bačkom za škol. godinu 1938.-39 / Zpráva štát. reál. gymnázia v Petrovci, Báčka pre škol. rok. 1938.-39.* (Petrovac, s. a.), 6-9.

⁸¹ *Izveštaj Državne realne gimnazije u Petrovcu-Bačkom za škol. godinu 1938.-39.*, 6-9.

⁸² *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za škol. god. 1929.-30. / Štát. gymnázium v Petrovci, Báčka. Zpráva pre 1929.-30. škol. rok* (Petrovac s. a.), 16.

⁸³ *Izveštaj Državne realne gimnazije u Petrovcu-Bačkom za škol. godinu 1938.-39.*, 6-7.

⁸⁴ *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za škol. god. 1929.-30.*, 17.

⁸⁵ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935.-1940., Opći spisi, 344, kut. 3.

davao 2920 dinara za unapređivanje i pomaganje tjelesnog odgoja i »širenja trezvenosti«, od čega 292 dinara za zdravstveno prosvjeđivanje, isto toliko za unapređenje tjelesnog odgoja i trezvenosti te isti iznos za poboljšanje higijenskih prilika u školi i uređenje školske zgrade, a 2044 dinara za liječenje i oporavak učenika gimnazije.⁸⁶

Po pitanju zdravstvenog stanja učenika, na slovačkoj Državnoj realnoj gimnaziji u Bačkome Petrovcu od 1921. godine djelovao je školski liječnik Jozef Šuster, koji je honorarno poučavao i higijenu od 13. IX. 1922.⁸⁷ Uz njega i već spomenutog Kržana, higijenu, zemljopis, biologiju, fiziku i kemiju predavao je i Karol Peternell.⁸⁸ Tako u Bačkome Petrovcu niti u razdoblju nakon uvođenja diktature nije bilo školske poliklinike, bolnice, đачke blagovaonice, zimskog ili ljetnog kupališta, odgovarajućih parkova ili šetnica, prema godišnjim školskim izvještajima zdravstveno stanje učenika bilo je »dobro«. »Velika većina učenika-ca bila je fizički, a isto i duhovno dobro razvijena, a spoljnji izgled učenika-ca je uopšte dobar i zdrav. Ovo se može tumačiti time, da se mesni i strani učenici-ce većinom dobro hrane, vodu piju dobru iz bušenih bunara, čistoća učenika-ca i njihovo odelo je primereno, dalje da učenici-ce mogu pri sadašnjoj mesnoj privrednoj krizi, a pri velikoj ponudi stanova izabrati za sebe i prilične, higijenske sobe.« Smatralo se da dobrom zdravstvenom stanju učenika pripomaže to što su u okviru gimnazije i samom mjestu postojali »zimska gimnastička sala, veliko školsko dvorište, a isto veliko letnje sokolsko vežbalište.« Prema izvještaju, možemo pretpostaviti kako su higijenski uvjeti u samoj školi bili zadovoljavajući, odnosno kako su školske prostorije zadovoljavale najnužnije higijenske potrebe. Primjerice, školske godine 1929./30. među učenicima vladao je tek u neznatnoj mjeri šarlah i lagani oblik gripe. »Među samim učenicima-cama gimnazije bilo je najviše slučajeva bolesti žljezda grljenih, bolesti organa za disanje i varenje, bolesti zuba i živaca (glave). Na bolesti oka i uha nisu takoreći uopšte bolovali učenici-ce škole, a slučajeva ozljeda bilo je samo

⁸⁶ *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za škol. god. 1929.-30.*, 31. Primjerice školske godine 1931./32. u Fond za zdravstvenu zaštitu učenika bilo je uplaćeno 6520 dinara, 1935./36. redovni su učenici uplatili 5120, a privatni učenici 380 dinara. Uplaćeni je iznos bio upućen podružnici Državne hipotekarne banke u Novome Sadu. *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za školsku godinu 1935.-36. / Štát. gymnázium v Petrovci, Bačka. Zpráva pre školský rok 1935.-36.* (Petrovac, s. a.), 21. Tako je od sredstava Državnog higijenskog zavoda 1933. bilo plaćeno liječenje Živojina Veljkovića u Državnom lječilištu u Novom Marofu, koje je iznosilo 3038 dinara. *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za škol. god. 1929.-30.*, 31; *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za škol. god. 1932.-33. / Štát. gymnázium v Petrovci, Bačka. Zpráva pre 1932.-33. škol. rok* (Petrovac, s. a.), 29.

⁸⁷ Šuster je bio školski liječnik od 1. IX. 1919. do 31. VIII. 1925. *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za škol. god. 1925.-26.*, 9-11.

⁸⁸ Ugovornim suplentom bio je imenovan 30. X. 1922. te je predavao do 31. VIII. 1925. *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za škol. god. 1925.-26.*, 11.

u neznatnom broju.«⁸⁹ Iduće školske godine stanje je također bilo zadovoljavajuće. Nekolicina učenika nižih razreda bila je fizički slabija te poučena kako taj nedostatak ispraviti, dok je par učenika bilo slabokrvno. Primjerice, gripu su tijekom te školske godine imala 33 učenika, malariju i dizenteriju po 1 učenik, trahom, tuberkulozu i difteriju i kožne bolesti 2 učenika, srčane bolesti 3 učenika, bolesti kostiju i mišića (reuma) 4 učenika, bolesti oka 5 učenika, ozljeda 7 učenika, bolesti uha 12 učenika, bolesti probavnog sustava 21 učenik, bolesti dišnih puteva 35 učenika.⁹⁰ Slično je bilo i idućih godina, s tim da je školske godine 1933./34. čak 83 učenika imalo »kvarež zuba«.⁹¹ Iduće je godine problem s »kvareži« bio dvostruko veći, naime od 256 učenika njih čak 135 imalo je problema s time. Manji broj učenika imao je smetnje, odnosno bolovao je od gripe (4), zaušnjaka (mumps, 2), trahoma (1), kratkovidnosti (4) i sl., a njih 4 od »tuge« (depresija, op. a), dok je jedan učenik umro od upale moždane ovojnice (meningitis, op. a).⁹² Školske godine 1936./37. zdravstveno stanje učenika bilo je najlošije od početka rada gimnazije, o čemu govori i izvještaj školskog liječnika Jozefa Šustera. Te je školske godine od ukupno 253 učenika, njih 163 bolovalo, što je bilo utvrđeno na sistematskim pregledima u listopadu 1936. i svibnju 1937. U prvom polugodištu mnogi su učenici bolovali od »katarata organa za disanje, većim delom gripozne prirode. Mnogo je bilo i angine. U V. r. morala se nastava obustaviti za jedan dan, jer se preko 50 % učenika-ca razbolelo.«⁹³ Posljednji školski izvještaj o zdravstvenom stanju učenika u me-

⁸⁹ *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za škol. god. 1929.-30.*, 18-19.

⁹⁰ *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za škol. god. 1931.-32. / Štát. gymnázium v Petrovci, Bačka. Zpráva pre školský rok 1931.-32.*, Petrovac s. a., 31.

⁹¹ *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za školsku godinu 1933.-34. / Štát. gymnázium v Petrovci, Bačka. Zpráva pre 1933.-34. školský rok*, Petrovac s. a., 31.

⁹² *Drž. gimnazija u Petrovcu, Bačka. Izveštaj za školsku godinu 1935.-36.*, 15.

⁹³ Katar organa za disanje (prehlada, op. a.) 65 učenika, angina 43, srčana mana 1, tuberkuloza 3, šarlah 1, mrase (ospice, op. a.) 1, malarija 1, trahom 1, šuga (svrab op. a.) 3, čir 5, slijepo crijevo 3, reumatizam 8, trulež zuba 6, ozljeda 6, katar želuca (gastritis op. a.) 9, bolesti ušiju 2, očne bolesti 2, slabokrvnost 2. *Drž. gimnazija u Petrovcu-Bačkom. Izveštaj za školsku godinu 1936.-37.*, / *Štát. gymnázium v Petrovci, Bačka. Zpráva pre školský rok 1936.-37.* (Petrovac, s. a) 28. Sistematskim pregledom iduće školske godine 1937/38. utvrđeno je bolje zdravstveno stanje učenika: katar organa za disanje 45 učenika, anginu 20, srčanu manu, tuberkulozu, difteriju i crveni vjetar (erizipel, op. a.), šugu su imala 3 učenika. Čireve (absces op. a.), reumatizam 2, trulež zuba 5, ozljede 6, katar želuca 9, bolesti uha 2, očne bolesti 3, slabokrvnost 5, opću slabost 20, perutac (egzem op. a.) 2, živčobolju (neuralgija op. a.) 20. Od ukupno 256 učenika bolovalo je njih 139. *Izveštaj Državne realne gimnazije u Petrovcu-Bačkom za škol. godinu 1937-38 / Zpráva štát. reál. gymnázia v Petrovci, Báčka pre škol. rok. 1937-38.* Petrovac s. a., 33. Dok je iduće školske godine 1938/39. zdravstveno stanje učenika ponovno bilo lošije. Prevladavale su prehlada, angina i gripa. Od 278 učenika bolovalo ih je 185. Čak 53 učenika bolovalo je od katarata organa za disanje, 25 od gripe, 35 od angine, 2 od tuberkuloze, 9 od katarata želuca, 2 od katarata crijeva, 1 od upale slijepog crijeva, 9 od reumatizma, 4 od bolesti ušiju, 2 od bolesti očiju, 4 od slabokrvnosti, 4 od čira. Tijekom godine također su bile 3 ozljede, 2 »poloma kostiju«, 7 truleži zubi, 21 opća slabost te 1

đuratnom razdoblju bio je onaj iz školske godine 1939./40. Opće zdravstveno stanje bilo je ocijenjeno kao dobro, iako je od 318 učenika njih 206 bilo bolesno, većina učenika je bolovala od prehlade (61), angine (48) ili gripe (15).⁹⁴ Iako je školske godine 1940./41. gimnaziju upisalo najviše učenika do tada, čak njih 359, već u tijeku Travanjskog rata, 13. travnja 1941., mađarska vojska okupirala je Bački Petrovac, a time i gimnazijsku zgradu, a mnogi djelatnici gimnazije, koji su istodobno bili i istaknuti predstavnici slovačke manjine, bili su odvedeni u koncentracijske logore, među njima i Andrej Sirácky, Ján Čajak ml. i Michál Topolský. No, po završetku II. svjetskog rata na školi je ponovno djelovao mjesni liječnik Josef Šuster.⁹⁵

Svi lakši slučajevi bolesti bili su liječeni u školskoj ambulanti, kasnije u privatnoj ambulanti školskog liječnika Šustera, a teži po kućama, dok su ukupno dva učenika smrtno stradala, od toga jedan od upale pluća. Zarazni slučajevi bili su propisno izolirani te su na osnovi zakona o suzbijanju zaraznih bolesti bili pregledani svi članovi njihova kućanstva, kao i prostori u kojima učenici obitavaju, za koje je utvrđeno da odgovaraju higijenskim standardima. Iako su na školi u čitavom međuratnom razdoblju bila samo 3 slučaja tuberkuloze, učenicima je bio prikazivan film Higijenskog zavoda u Novome Sadu, »koji slikovito pokazuje na koji se način širi tuberkuloza.«⁹⁶

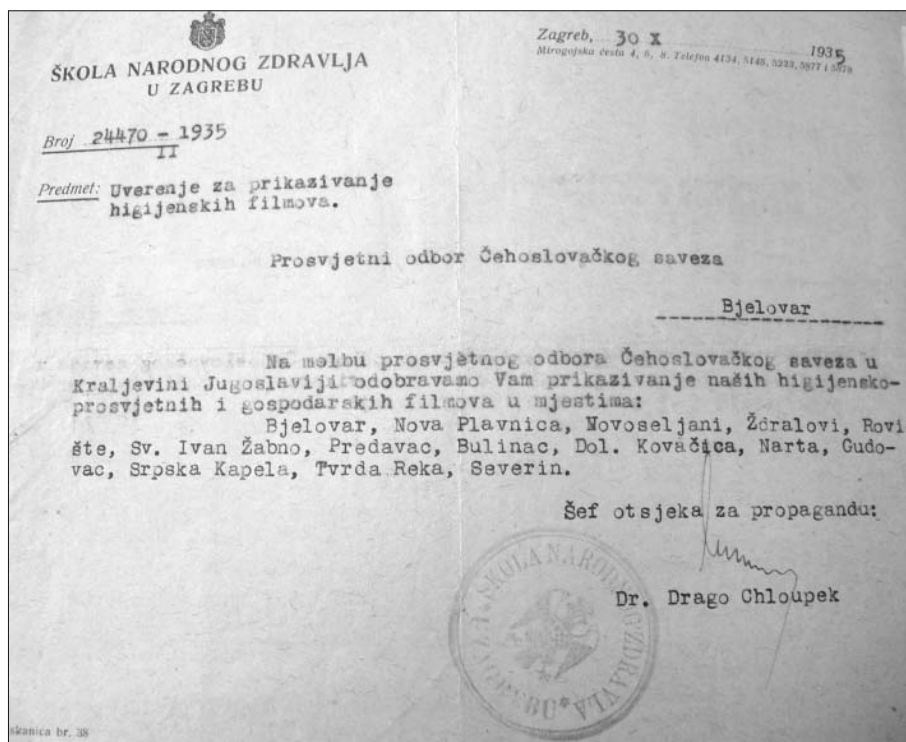
kožna bolest te 1 »žljezda« (najvjerojatnije skrofuloza, op. a.). *Izveštaj Državne realne gimnazije u Petrovcu-Bačkom za škol. godinu 1937.-38. / Zpráva štátneho reálneho gymnázia v Petrovci, Báčka pre škol. rok. 1937.-38.* (Petrovac, s. a.), 22.

⁹⁴ Od ostalih bolesti, 1 učenik imao je mrase, 2 crven (crveni vjetar, odnosno erizipel, op. a.), 2 tuberkulozu, 17 katar želuca, 8 katar crijeva, 2 upalu slijepog crijeva, 8 reumatizam, 8 bolesti uha, 2 očne bolesti, 9 slabokrvnost, 2 žljezde, 8 absces, 5 ozljede, 11 trulež zuba, 3 šugu, 1 kožnu bolest te 13 ostale bolesti. *Izveštaj Državne realne gimnazije u Petrovcu-Bačkom za škol. godinu 1939.-40. / Zpráva štátneho reálneho gymnázia v Petrovci, Báčka pre školský rok 1939.-40.* (Petrovac, s. a.), 21.

⁹⁵ *Izveštaj Državne slovačke gimnazije u Petrovcu za školsku godinu 1945.-46. / Štátne slovenské gymnázium v Petrovci (Báčka) zpráva pre školský rok 1945.-46.* (Petrovac, 1946), 7, 54.

⁹⁶ *Drž. gimnazija u Petrovcu-Bačkom. Izveštaj za školsku godinu 1936.-37.*, 28.

Slika 4. Državni arhiv Bjelovar, Češka obec Bjelovar, 1935.-1940., Opći spisi, 344, kut. 3.

Po pitanju korištenja filmova u svrhe zdravstvenog prosvjećivanja, 1921. kotarska oblast u Daruvaru uputila je molbu Zdravstvenom odsjeku u Zagrebu u kojoj se traži osiguravanje smještaja lokalnim liječnicima u Zagrebu, gdje će dobiti upute glede načina uporabe filma.⁹⁷ Obrazovni program pripadnici češke manjine imali su prilike gledati i u kinematografu Ćirilo-Methodskih zidara u Zagrebu, koji se sustavno reklamiralo u manjinskom tisku.⁹⁸ God. 1924. u Kraljevini SHS bio je prikazivan čehoslovački film o radu »autokolone« na suzbijanju zaraznih bolesti,⁹⁹ dok je Škola narodnog zdravlja u Zagrebu započela s intenzivnom prosvjetnom filmskom djelatnošću po samom osnutku.¹⁰⁰

⁹⁷ Dugac, »Zdravstveno prosvjećivanje«, 759.

⁹⁸ *Nový český list*, god. 3, br. 21 (24. 5. 1913), 2.

⁹⁹ »Novi film ministarstva nar. zdravlja u RČS.« *Liječnički vjesnik*, 46 (1924) 1, 289.

¹⁰⁰ Povjerenstvo za suzbijanje tuberkuloze već 1919. ističe važnost uporabe kinematografa pri njezinom suzbijanju. Dugac, »Zdravstveno prosvjećivanje«, 759; Vjekoslav Majcen, *Filmska djelatnost Škole narodnog zdravlja »Andrija Štampar« (1926.-1960.)* (Zagreb, 1995); Isti, *Obrazovni film. Pregled hrvatskog obrazovnog filma* (Zagreb, 2001), 97-99, 125-127; Ivo Škrabalo, *101 godina filma u Hrvatskoj 1896.-1997.* (Zagreb 1998), 34.

Prosvjetni i gospodarski odbor Čehoslovačkog saveza organizirao je brojna predavanja popraćena fotografijama, dijafilmovima i dijapozitivima, a na molbu Prosvjetnog odbora i gospodarskog odbora šef Odsjeka za zdravstvenu propagandu Škole narodnog zdravlja u Zagrebu Drago Chloupek je 30. listopada 1935. godine odobrio prikazivanje »higijenskih i gospodarskih filmova u mjestima Bjelovar, Nova Plavnica, Novoseljani, Ždralovi, Rovište, Sv. Ivan Žabno, Predavac, Bulinac, Dol. Kovačica, Narta, Gudovac, Srpska Kapela, Tvrdá Reka, Severin«, a iduće godine »propagandnih filmova« u kotarima Bjelovar, Garešnica, Grubišno Polje, Čazma te je (kao i prethodne godine) dostavio Čehoslovačkom savezu popis svojih filmova.¹⁰¹ Filmovi su se također posuđivali iz Čehoslovačke i na te su načine češki zemljoradnici imali priliku vidjeti filmove o naprednom gospodarstvu, štednji, higijeni i zdravstvu, dok su gradski liječnici, agronomi i veterinari izbjegavali gostovanja u češkim društvima na selu te se Prosvjetni i gospodarski odbor žalio na nedovoljan interes gradske češke inteligencije za život manjine.¹⁰²

Zaključak

Zdravstveni, higijenski i socijalni problemi, u koje ubrajamo i raširenost alkoholizma, s kojima su se suočavali pripadnici češke i slovačke manjine nisu se razlikovali od onih kojima je bilo izloženo ruralno domicilno stanovništvo. Slabo razvijeno gospodarstvo i nerazvijenost popraćena tuberkulozom, koja je bila uzrokom visokog mortaliteta u međuratnom razdoblju, pogađale su sve jednako. Toga su bili svjesni predstavnici češke i slovačke manjine okupljeni oko manjinskih novina, društava i škola, pokušavajući sve razine manjinske populacije angažirati na narodnom prosvjećivanju, aktivno sudjelujući u razvoju medicinske skrbi i zaštite na prostoru koji su nastanjivale. Dok su početkom XX. st. češke i slovačke novine (*Český list* i *Dol'nozemský Slovak*) pokušavale okupiti pripadnike manjine i probuditi narodnu svijest, novine koje su izlazile nakon osnutka Kraljevine SHS trudile su se svojim čitateljima omogućiti ravnopravno sudjelovanje u političkom, javnom i društvenom životu, ali i osigurati povoljne zdravstvene i socijalne uvjete. Iako je u početku naglasak bio stavljen na ravnopravno participiranje u političkom životu, vodstvo češke manjine praćeno češkim novinama od toga je odustalo već nakon neuspjela izlaska na izbore za Ustavotvornu skupštinu 1920., mnogo uspješnije se posvetivši stvarnim manjinskim problemima pa tako i zdravstvenoj i socijalno-medicinskoj problematici. Slovačko je vodstvo na poli-

¹⁰¹ DAB, Češka obec Bjelovar, 1935.-1940., Opći spisi, 344, kut. 3. Za Dragu Chloupeka prema prezimenu pretpostavljamo da je bio češkoga podrijetla. U tom je razdoblju Škola narodnog zdravlja rasplagala sa 107 filmova, od toga 66 zdravstveno-higijenskih. Majcen, *Filmska djelatnost*, 69-71, 79.

¹⁰² Matušek, *Česi u Hrvatskoj*, 97.

Strana 84.

„Jugoslávští Čechoslováci“

Číslo 17.—18.

másko. Byly přepadeny a obrány o všechno, co nesly na prodej. Touže silnicí hnál sedlák 3 prasata, z lesa vystoupili začernění lupiči a žádali peníze. Když jim peněz nemohl dát, strčili po něm. Zraněný byl dopraven do nemocnice v Pakracu. Mladr Njary z Korenčan ubíral se domů z Bastaje se svým známým už potmě. Na kraji vesnice počkali si na něj Ličani, kteří se sem nedávno nastěhovali; nejdříve se ptali na jméno a když řekl jméno, vrhli se na něho se sekýrkami, takže zůstal těžce zraněn ležet na místě.

Měkkych a bílých rukou docílil se, ponecháme-li je delší dobu v horké vodě, čímž otevrou se náležitě póry. Když se ruce dobře rozpařily, vezme se menší množství teplé vody, přidá se do ní trochu glycerinu a dobrým mýdlem ruce se v ní propařejí a pak ručiček osuší. Jsou-li ruce příliš zaslé od různé práce, omývají se předem ve šťávě z citronu. I velmi neuhledné ruce po dvojnásobném koupeli změkknou a zbláň. Též petrolejem pouští hrubá špina.

Na tiskový fond přispěli: pp. Ed. Šeba, Daruvar D 10.—; Josef Haluz, Staro Petrovoselo D 5.—; Václav Vyska, Daruvar D 50.—, Diky!

R udu je spas a u znanju moć.

Piso Ivax Ljubajević, Bjelovar.

Nečekajmo od nikoga, da će nas pomoći. Ni država, ni ministri, ni političari, a ma baš nitko, nego mi sami. Rad čovjeka oplemenjuje i spasa. Prošla su pako ona vremena, dok je čovjek bio rob prirode, te radio bez glave i živio poput životinje. Danas više ne vrijedi rad bez znanosti i tko bi htio da radi sa jakošću svojih mišića, brzo bi iscrpio snagu, a da se nebi pomaknuo ni korak napred. Veliki svjetski rat je svakomu pokazao, da je svaki onaj, koji je vladao znanošću, gospodovao nad masama kao slijepim robljem. Ako ikada a to danas vrijedi rečenica: „Tko je veći vol, na njemu više oru“. Da se ta rečenica na nama ne obistini, držim da bi bilo potrebno da nebudemo mi veliki volovi, nego da budemo marljivji i vještiji orači. Što mislim time reći, neka si svaki misli sam. Svaki Čeh je više vidio, više čuo od našega naroda koji nikud ne putuje, pa je i

od potrebe da prednjači znanošću. Treba pustiti naš narod, nek se bori politikom, nek živi i umiru u nadi, ali mi će mo, da uz poljodjelstvo počmemo podizati i industriju. Sve možemo, samo kad hoćemo. Da pako pobudimo volju u narodu, treba da ga poučimo. U ovom listu nije moguće opisivati industrijalne znanosti, jer bi zato trebale cijele knjige, ali bi zato trebalo otvoriti naučna predavanja, kako ih drži Dr. Aleksandar Batěk u Pragu. U svakom većem mjestu gdje je Česká Beseda, moglo bi se održati po nekoliko predavanja, a gdje je blizu kao n. pr. u Daruvaru, Pakracu, Hercegovcu i drugdje bio bi pripravan i ja da održim po nedeljama i blagdanima besplatno koje predavanje. I kad budu ljudi poučeni kako se n. pr. prede, tka, izrađuje kelj, fosfor, boje, lakovi, škrob, gumbovi, kvasac i tisuće raznih neobhodno nuždnih predmeta, onda će sigurno narod dobiti volju za razna poduzeća. Zar nebi n. pr. bilo čudnovato kad bi netko kupio 2 tkalačka stroja recimo za 25.000 dinara, pa kad mu već manjka tvornički uredjaj i pogon, da ih tjera na vitlo (gepl, žentour) sa dva konja. I ovi bi konji obukli cijelo veliko selo. To je rečeno samo kao u šali, ali imademo mi vodeni pogon i elektricitetu na uslugu. Treba samo početi i onda ide sve samo napred. Koliko je vas imučnika, koji čitate ove moje članke, koji bi i mogli i htjeli da nešto poduzmete, nu neznate što. Zato ću vam postepeno opisivati pojedine grane znanosti, a na želju održati i koje predavanje, pa će moći koji skupine (akciivé spolky), toli i pojedinci početi velika djela. Nebojte se ništa, propasti ne možemo, jer će nas pomoći Češki narod sa vještím stručnjacima, dočím konzulat bdije nad svakim poduzećem i briue se da ga podigne i usavrši. I ja sam se ovamo od prevrata borio za njeko poduzeće pa sam ga i podigao, a sve bez velikog kapitala. Dakle pazite na riječi Mazuranića: Nije velik tko se velik rodi, nit je visok tko visoko stoji, već je velik, tko se mali rodi, a kad umre velik grob mu treba, a visok je tko na niskom stoji, a visinom nadvisuje više.

Nazdar.

DOPISY.

Karlovac. Zaslílam pár řádků o poměrech v našem městě. Nejdříve musím zalovat na nás Čechoslováky. Máme již skoro tři roky Československou Besedu. Ačkoli dle sčítání je zde 356 čl. příslušníků (můžeme čítat nejméně 150 Čechů a Slováků) má naše Beseda něco přes 50 členů. Kdyby z těch 50-ti alespoň polovic pracovalo, mnoho by se dalo udělat. Scházíme se každou neděli (máme „Strádala“ 26 členů) přijde nás pět nebo sedm. Když je členská schůze přijde nás 15 nejvýše 20. Nejsmutnější je to, že intelligence se neúčastní naší spolkové práce vůbec, naopak se Besedy strani. Zkrátka neteční jsou naši lidé. Ale když se někomu — to je dost často — stane nějaká křivda umí najít Besedu, aby se jej zastala. Dříve mezi nás nejde.

Jestě jedna bolest. Československé listy přestaly vycházet, aniž by daly předplatitelům nějaké vysvětlení. Potom začal vycházet „Hlas“ — nejdražší list v Jugoslávii — zástupcem Herejkovým ze Záhřeva vybráno zde as od 10-ti krajanů předplatné po 25-ti dinarech. Za ty peníze dostali jsme každý 2 čísla toho listu, více nic. Za to někteří dostali opomínku, aby 1. a 2. číslo do pěti dnů zaplatili. Takovým způsobem se také nedodává chůf ku spolkové práci.

Myslím, že snad se to přece jen trochu zlepši, zvláště teď v zimě bude víc příležitosti ke schůzkám. Máme loutkové divadlo, které bychom rádi prodali a koupili větší. Tu je také příležitost ku práci. Dosud hráli jsme chorvatsky — jen jednou česky, poněvadž je zde málo českých dětí. Máme též pěknou spolkovou knihovnu. Snad nás nezklame pevná naděje, s níž jdeme vstříc zimnímu období. Časopis Váš dostáváme v pořádku. O naši další činnosti a poměrech u nás pošlu Vám vždy nějakou zprávu. S pozdravem

Joža Fejveda.

(O d p.) Promiňte, že neuvádíme poznámku Vaši o poměrech ve veřejnosti, právě tak jako poznámka o poměrech v Sokole. Řekli jsme o tom

tičkoj organizaciji svoje manjine ustrajalo sve do uvođenja šestosiječanjske diktature 1929., da bi se tek potom intenzivno posvetilo društvenom i crkvenom organiziranju. Premda su pripadnici češke manjine aktivnije djelovali na promidžbi putem novina i društava, pripadnici slovačke manjine pokušavali su ostvariti pomake po pitanju narodnog prosvjećivanja još i aktivnim sudjelovanjem u političkom životu Kraljevine SHS, u čemu im postojanje slovačke Državne realne gimnazije nije odmagalo. Kako smo već naveli, Česi su se zbog specifičnog položaja velikog dijela njihovih pripadnika tijekom 1920-ih borili za priznanje svoga manjinskoga položaja i reguliranje državljanstva, dok Slovaci kao jugoslavenski državljani nisu imali nikakvih pravnih ograničenja u bavljenju egzistencijalnim pitanjima svojih pripadnika, što je uključivalo i osiguravanje bolje zdravstvene njege od strane središnjih vlasti na prostorima na kojima su obitavali. Uz neizostavne kronične i zarazne bolesti, alkohol je predstavljao osnovni socijalni problem tog razdoblja. Protiv njegove zlouporabe borilo se poučnim predavanjima, savjetima i parolama putem novina kao i objavljivanjem publikacija na tu tematiku na materinjem jeziku, koje su time, barem jezično, bile bliže samim pripadnicima manjine. Želeći da smjernice zdravstvenog prosvjećivanja budu svima dostupne te da se u njihovu primjenu aktivno uključe svi pripadnici manjine, manjinske novine imale su i rubrike posvećene narodnom gospodarstvu, domaćinstvu, higijeni, prehrani i ispravnom odgoju djece. Značajno je istaknuti kako su predavanja bila popraćena filmskim projekcijama, sadržajno najviše vezanim uz problematiku zaraznih bolesti (tuberkuloza, malarija), dječje njege i alkoholizma te su u skladu s time i kinematografi u lokalnim sredinama dobili zadatak ne samo zabavnog već i prosvjetnog karaktera i time postali još jedan segment u borbi za narodno zdravlje. Bitan je iskorak što su u zdravstveno prosvjećivanje bile uključene i žene, i to ne samo korisnim savjetima za zdraviju i ekonomičnu prehranu i odgoj djece, već i onima za održavanje higijene domaćinstva. Osim što su žene bile poučavane kako da sudjeluju u protualkoholnoj propagandi, osnivanjem ženskih društava, osim pouke, druženja i karitativnog djelovanja, bila je jačana i njihova samosvijest, što je, vjerujemo, predstavljalo značajan društveni pomak. Iz svega navedenog možemo zaključiti da su predstavnici češke i slovačke manjine, koji su ujedno činili i uredništvo manjinskih novina, bili svjesni tadašnjih prosvjetiteljskih smjernica, koje su uspješno primjenjivali na terenu, vođeni geslom: »U radu je spas, a u znanju moć!«

Summary

“NOBODY CAN HELP US, UNLESS WE HELP OURSELVES!”

HEALTHCARE SITUATION AND PROBLEMS OF THE CZECH AND SLOVAK MINORITIES IN INTERWAR YUGOSLAVIA (1918 – 1941)

This work takes an interest in the healthcare, hygienic and social problems among the members of the Czech and Slovak minorities based on archival documents stored in the National Archive in Bjelovar, the National Archive in Osijek and the Croatian National Archive in Zagreb, Czech and Slovak minorities' newspapers, as well as annual reports of the Slovak National Secondary Modern School in Bački Petrovac. The problems that the members of the Czech and Slovak minorities were facing were not different from those that the domicile rural population was exposed to. Underdeveloped economy and backwardness, accompanied with tuberculosis, were affecting everybody the same. Along with chronic and infectious diseases, alcohol was the basic social problem of that period. Against its abuse members of both minorities fought with educational lectures, advices and adverts in the newspapers, as well as with publishing books on the subject in their mother tongue. Wanting the guidelines of the healthcare education to be available to everyone, minority newspapers had sections dedicated to rural economy, households, hygiene, feeding habits and correct upbringing of children, while lectures were accompanied with film projections dealing with healthcare and social problems, by which cinemas in local centres became an important segment in the battle for the health of the population. A major breakthrough was the fact that women were included in the healthcare education. Aside from being educated how to participate in anti-alcohol propaganda, by organizing women's societies, aside from the education, keeping company and charitable work, their self-confidence was also made stronger, which represented a considerable social shift. From all of the above, one can conclude that the members of the Czech and Slovak minorities were aware of the educational trends of the day, which they successfully applied in practice.

Keywords: Czech and Slovak minorities, healthcare, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, Kingdom of Yugoslavia.